

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تولید زرشک، زعفران و عناب بر پایه دانش بومی و نگاهی به

پرورش عناب در سایر کشورها

مؤلفان:

کمال غوث - غلامرضا دیبادی



تولید زرشک، زعفران و عنب بر پایه دانش بومی

و نگاهی به پرورش عنب در سایر کشورها

مؤلفان: کمال غوث، غلامرضا هادری



وزارت جهاد کشاورزی

سرشناسه	: غوث، کمال. ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: تولید زرشک، زعفران و عنب بر پایه دانش بومی و نگاهی به پرورش عنب در سایر کشورها/ مؤلفان کمال غوث، غلامرضا هادری.
مشخصات نشر	: تهران: فکر بکر، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۰ ص: مصور.
شابک	: ۵-۵۵-۲۸۶۰-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: گیاهان دارویی -- ایران -- خراسان جنوبی
موضوع	: باغداری -- ایران -- خراسان جنوبی
موضوع	: زعفران -- ایران -- کشت و اصلاح
موضوع	: زرشک -- ایران -- کشت و اصلاح
موضوع	: عنبیان -- ایران
موضوع	: گیاهان دارویی -- مسائل متفرقه
شناسه افزوده	: هادری، غلامرضا. ۱۳۵۱ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۲۹۹ ۵۸۱/۶۳۴۰۹۵۵۵۵ OK /ش
رده بندی دیویی	: ۵۸۱/۶۳۴۰۹۵۵۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۱۱۷۴۳۱

تولید زرشک، زعفران و عنب بر پایه دانش بومی و نگاهی به پرورش عنب در سایر کشورها
مؤلفان: کمال غوث، غلامرضا هادری
ناشر: فکر بکر

ویراستار و صفحه آرا: فائزه دستگردی

ویراستار ادبی: محمدحسین غوث

طراح جلد: الهام صادقی

چاپ اول: بهار ۹۲

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: رایگان

چاپخانه: واصف

شابک: ۵-۵۵-۲۸۶۰-۹۶۴-۹۷۸

مرکز پخش: خیابان غفاری - بین غفاری ۱۰ و ۱۲ - انتشارات فکر بکر - تلفن: ۴۴۲۵۰۳۴

www.fekrebekr.ir

تمام حقوق این اثر متعلق به سازمان جهاد کشاورزی خراسان جنوبی می باشد.

صفحه	عنوان
۵.....	پیشگفتار
۷.....	دبیاچه
۱۱.....	بخش اول - دانش بومی در تولید محصولات زرشک، عناب و زعفران
فصل اول- اهمیت شناسایی دانش بومی موجود در بین باغداران تولیدکننده زرشک، زعفران و عناب در خراسان جنوبی	۱۳.....
مختصری از پیشینه موضوع	۱۵.....
نمونه هایی از مدیریت بومی منابع در منطقه خراسان جنوبی	۲۱.....
تعاریف مربوط به دانشهای متعارف	۲۴.....
شیوه انجام پژوهش	۳۲.....
چگونگی تجزیه و تحلیل اطلاعات	۳۴.....
فصل دوم - معرفی دانش بومی موجود در بین باغداران تولیدکننده زرشک در خراسان جنوبی	۳۷.....
قدمت دانش بومی زرشک کاری در ایران و خراسان جنوبی	۳۷.....
نام زرشک	۳۸.....
مصارف غذایی زرشک	۳۸.....
کاربرد های زرشک در طب سنتی	۳۸.....
عملیات کاشت زرشک	۴۰.....
عملیات داشت زرشک	۴۴.....
مبارزه با سرمازدگی	۴۹.....
روشهای برداشت	۵۰.....
اصطلاحات رایج برای زرشک در مرحله خشکانیدن	۵۳.....
حکم اجرت برداشت و نگهداری زرشک	۵۳.....
اعتقادات خاص	۵۴.....
فصل سوم - معرفی دانش بومی موجود در بین زارعین تولیدکننده زعفران در خراسان جنوبی	۵۵.....
تفاوتهای زعفران با سایر گیاهان زراعی	۵۶.....
عملیات زعفرانکاری	۵۶.....
موارد مصرف زعفران	۵۷.....
نحوه انتخاب بنه زعفران	۵۷.....
تقویم کاشت زعفران	۵۷.....
انتخاب، تهیه زمین و کاشت	۵۷.....
آماده سازی بنه جهت کشت	۶۰.....
سله شکنی	۶۰.....
نحوه کاشت زعفران	۶۱.....
مسائل عمومی در کاشت زعفران	۶۱.....
نحوه آبیاری زعفران	۶۲.....

۶۶	کوددهی زعفران
۶۷	آفات و بیماریها
۶۸	علف های هرز
۶۸	نیبهای زعفران
۶۹	نحوه برداشت و نگهداری زعفران
۶۹	مصرف علوفه و سایر بخشهای زعفران
۷۰	جداسازی کلاله
۷۱	خشک کردن زعفران
۷۲	تغلیات زعفران
۷۲	برداشت گل زعفران
۷۴	تقسیم محصول و اجرت در زعفران
۷۵	تعیین قیمت زعفران
۷۶	فصل چهارم - معرفی دانش بومی موجود در بین باغداران تولید کننده عنب در خراسان جنوبی
۷۶	قدمت دانش بومی عنب کاری در ایران و خراسان جنوبی
۷۷	عنب در احادیث و روایات
۷۷	عنب در اشعار و ادبیات فارسی
۷۹	عنب در چیستان
۸۰	عنب در لالایی مادران
۸۱	اصطلاحات محلی مربوط به میوه کاری عنب
۸۲	روشهای تکثیر
۸۴	کاشت عنب
۸۷	داشت عنب
۸۹	برداشت عنب
۹۰	خشک کردن عنب
۹۱	حکم اجرت کارگر و نگهداری عنب
۹۲	خواص دارویی
۹۲	فرآوری سنتی عنب
۹۴	مضرات عنب
۹۴	بهره برداری از شبنم و کوزه برای آبیاری درختان عنب در حالت دیم
۹۵	ضرب المثل درباره محکمی چوب عنب
۹۵	خاصیت پاک کنندگی
۹۵	مراسم عنب تکانی
۹۸	منابع بخش اول
۱۰۳	بخش دوم - نگاهی به پرورش عنب در امریکا، چین و هندوستان
۱۰۸	فصل اول - درخت عنب چیست - مقدمه

تاریخچه	۱۰۹
فصل دوم - پرورش عنب - مقدمه	۱۱۱
شرایط سازگاری	۱۱۱
خاک	۱۱۲
اقلیم	۱۱۲
نیاز سرمایی	۱۱۳
نیاز آبی	۱۱۴
آفتاب	۱۱۴
تغذیه	۱۱۵
بیماری ها و آفات	۱۱۵
درخت	۱۱۶
میوه	۱۱۷
انبارداری و بسته بندی عنب	۱۱۸
سن باردهی	۱۱۸
تکثیر	۱۱۹
گرده افشانی	۱۱۹
هرس	۱۲۰
زمان کاشت	۱۲۰
باردهی	۱۲۰
ژرم پلاس	۱۲۱
فصل سوم - واریته های عنب	۱۲۴
فصل چهارم - تکثیر	۱۳۳
فصل پنجم - مصارف و کاربرد های عنب	۱۴۰
فصل ششم - استفاده های دارویی	۱۵۰
فصل هفتم - عنب در چین	۱۵۲
فصل هشتم - عنب هندی	۱۵۶
بخش سوم- نگاره ها	۱۵۹

فهرست نمودارها

نمودار ۱-۱ - مدل مفهومی مناسب برای شناسایی دانش بومی موجود در بین باغداران زرشک، عنب و زعفرانکار	۳۶
--	----

فهرست جداول

جدول ۱-۱ - تلفیق کردن طبقات حاصل از کدگذاری انتخابی	۳۵
---	----

پیشینه

مطالعه دانش بومی کشاورزی موضوع جدیدی نیست. بیش از یک قرن از مطالعات مردم شناسان در جوامع زراعی و نظامهای تولیدی آنان می گذرد و در سی سال اخیر گزارشهای جامعی از شیوه های معیشتی این جوامع به دست آمده است. این گزارشات حاوی اطلاعات مهمی پیرامون روابط اجتماعی تولید، شیوه های بهره برداری و حفاظت از محیط است که روشهای بومی استفاده از زمین و نحوه برخورد روستاییان با جهان اطراف خود را در بر می گیرد. علی رغم نیاز روزافزون جوامع روستایی به کاربرد تکنولوژیهای جدید در کشاورزی و امور دام، پذیرش این تکنولوژیها در روستاها بسیار اندک است. بنابراین لازم است تا مجریان امورات توسعه روستایی به عنوان کسانی که در امر توسعه روستایی نقش دارند به دانش بومی که با ساختارهای روستایی هماهنگ است، توجه کنند تا با انطباق آن با شرایط جدید بتوانند گامهای موثرتری در توسعه امورات روستایی بردارند.

با توجه به شرایط خاص منطقه جنوب خراسان مثل کمبود بارندگی، کم آبی عمومی، وزش بادهای ۱۲۰ روزه، گرما، کاهش رطوبت نسبی هوا به ویژه در تابستان، شوری آب و شور یا قلیایی بودن خاکها که کشت و کار بسیاری از گیاهان متداول به صورت تجاری را محدود کرده است زرشک، عناب و زعفران جایگاه ویژه ای را در میان محصولات کشاورزی استان و کشور را به خود اختصاص داده اند و سهم بزرگی را در اقتصاد کشاورزی این منطقه دارا می باشند؛ به طوریکه امروزه درآمد هزاران خانوار روستایی در جنوب خراسان به تولید زرشک، عناب و زعفران وابسته است و در صورتی که این محصولات جایگاه واقعی خود را در صادرات کسب نکنند، تأثیر آنها بر اقتصاد منطقه بخصوص در زمانهای خشکسالی چشمگیر خواهد بود. لذا توسعه کاشت آنها در

این منطقه جدای از افزایش درآمد، در کاهش نرخ بیکاری تأثیر به سزایی دارد و می تواند به عنوان یکی از عوامل جلوگیری از مهاجرت روستاییان محسوب گردد. نوع بی دانه زرشک به غیر از ایران در هیچ کشوری به عنوان محصول اقتصادی پرورش نمی یابد و در ایران نیز در منطقه خراسان جنوبی کشت می گردد. زعفران یا گرانترین ادویه جهان نیز در ایران رتبه دوم تولید و سطح زیر کشت و رتبه اول کیفیت را به خود اختصاص داده است. عنب نیز از جمله محصولات است که مختص خراسان جنوبی بوده و در هیچ منطقه از کشور به عنوان محصول اقتصادی پرورش نمی یابد. پس دانش پرورش زرشک، عنب و زعفران بومی خراسان جنوبی بوده و جا دارد که برنامه ریزان و متولیان توسعه روستایی استان از دانش بومی موجود در تولید زرشک، عنب و زعفران نهایت بهره و استفاده را به منظور افزایش درآمد خانوار روستاییان منطقه ببرند. این کتاب وسیله ای است برای سپاس و قدردانی از کشاورزانی که با دستهای پینه بسته، پیشانیهای چروکیده و صورتهای در آفتاب سوخته، دلسوزانه و مجدانه با وجود همه شرایط سخت محیطی و کمبودهای مادی موجود در این استان و با توکل به خداوند و استعانت از ائمه اطهار شب و روز در حال تولید و تلاش بوده تا به مانند هر تولید کننده دیگری در این کشور جایگاه ویژه و نقش موثر خود را در خودکفایی مملکت عزیزمان به تصویر بکشند.

غلامرضا هادی

رئیس سازمان جهاد کشاورزی خراسان جنوبی

بهار ۱۳۹۲

بخش اول این کتاب شروع تلاشی است برای معرفی دانش بومی کشاورزان خراسان جنوبی در محصولات زرشک، عنب و زعفران و گلچینی است از دانش بومی کشاورزی ایران که بی شک الهام بخش کاربرد دانش بومی در فعالیتهای ترویجی کشور خواهد بود. استفاده از دانش بومی در ترویج کشاورزی امری سلیقه‌ای و اختیاری نیست بلکه یک ضرورت حیاتی است. ضرورت توجه به دانش بومی در فرآیند توسعه از آنجا ناشی می‌شود که منابع انسانی از اجزای اصلی آن به حساب می‌آیند. در توسعه انسانی پایدار، مردم به عنوان هدف سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی تلقی می‌شوند و این جز با باور کردن نقش دانش، پیش و مهارت‌های افراد روستایی امکان پذیر نخواهد بود. از طرف دیگر، برای باور داشتن دانش بومی لازم است تا درباره بومیان و دانش آنها شناخت کامل به دست آوریم. با وجود اینکه در دهه ۵۰ اهمیت جمع‌آوری قصه، افسانه، رسوم و سنت‌ها، شعر و آهنگ‌های محلی برای دولتمردان کاملاً مشخص بوده و برای آن قانون وضع کرده بودند؛ این مساله بسیار مهم از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۵ به دلیل مسائل خاص حاکم بر کشور از جمله جنگ تحمیلی و اثرات بعدی آن به فراموشی سپرده شد؛ تا اینکه سرانجام در برنامه پنج ساله پنجم توسعه کشور لزوم حفاظت، احیاء و بهره برداری از دانش بومی این سرزمین و بومی سازی علوم مختلف در اولویتهای کاری دولت قرار گرفت. لذا می‌بایست با توجه به فرصت خردی که برای بررسی ساز و کار و چگونگی مشارکت تشکلهای بومی در طرح‌های توسعه استان فراهم شده است، لزوم دگرگونی ارزش‌ها و نگرش دانشمندان علوم اجتماعی و طبیعی، سیاست‌گذاران استان و محققین نسبت به مردمان بومی و نظام‌های دانش آنان بیش از پیش بررسی شود. نتایج بخش یک این کتاب که با استفاده از روش کیفی "نظریه بنیانی" به دست

آمده، سعی دارد تا به شناسایی و معرفی دانش بومی کشاورزان خراسان جنوبی، در تولید محصولات زرشک، زعفران و عناب که عامل اساسی در حیات کشاورزان خراسان جنوبی است، پردازد و برای این منظور مطالعه دانش بومی کشاورزان در مناطقی از استان خراسان جنوبی که از کشت این گیاه برخوردار هستند، صورت گرفت. نتایج این اطلاعات، که در ۴ فصل تنظیم گردیده، حاکی از تنوع عملیات باغی و موارد مصرف این محصولات در میان تولید کنندگان است که خود می‌تواند عامل موفقیت آنها در تولید این گیاهان باشد.

بخش دوم این کتاب به معرفی وضعیت تولید عناب در کشور امریکا، چین و هندوستان در ۸ فصل با موضوعات متنوع پرداخته است. این فصل ترجمه کتابی به نام خرماي چيني بوده که در سال ۲۰۰۷ در امریکا توسط ریچارد آشتون یکی از عنابکاران آن کشور تالیف و منتشر گردیده است. ریچارد آشتون کارمند بازنشسته مرکز تحقیقات چیکوی کالیفرنیا و تنها گرداننده باغ مشهور اُناک کریک در قسمت مرکزی غرب تگزاس می‌باشد. آنجا جایی است که مهم‌ترین گونه‌های باغی آنها انار، زردآلو و عناب می‌باشد. او می‌گوید: عناب درختی است که به مانند سایر درختان میوه نیاز به رسیدگی نداشته و به صورت ارگانیک می‌توان آنرا پرورش داد. خوردن عناب‌های تازه ای که تاکنون محلول پاشی نشده باشند، به مقدار زیادی طعم و مزه میوه بهتری به نسبت سایر درختان محلول پاشی شده دارند. این مجموعه فاقد هر گونه بهره‌گیری از اصطلاحات و کلمات تخصصی دانشگاهی بوده و به شیوه‌ای استادانه و با زبانی کاملاً عامیانه و با نگاهی آموزشی در جهت بهره‌مندی باغداران با تأکید بر مطالبی کاملاً کاربردی رایج در این کشور تدوین گردیده است. مطالب موجود در این کتاب نتایج تحقیقات ۹۰ ساله کلکسیونرها و مراکز تحقیقاتی امریکا در زمینه عناب می‌باشد. هدف

از قرار دادن این فصل در کتاب، آشنایی عنبکاران استان با وضعیت کشت و پرورش عنب در سایر کشورها می باشد.

بخش سوم کتاب با نام نگاره ها اختصاص به تصاویر مربوط به ارقام موجود در آمریکا و همکاران و کشاورزانی دارد که در تقویت مطالب فصل یک این کتاب بدون هیچگونه چشمداشتی نهایت همکاری را داشته اند.

در پایان امید است تداوم چاپ چنین مجموعه هایی، باعث ارتقای سطح علمی باغداران و دانشجویان و همه علاقه مندان به دانش کشاورزی شده و آنها را قادر سازد، دوشادوش مولدین کشاورزی به اهداف برنامه های توسعه ای نایل آیند. مولفان مسئولیت مطالب کتاب را بپذیرا و از صاحب نظران تقاضا می شود بر آنها منت گذاشته و با ارسال انتقادات و پیشنهادات سازنده خود به آدرس پستی اینترنتی kamal.ghous@yahoo.com در خصوص هرچه پربارتر کردن بار علمی این مجموعه در ویرایشهای بعدی و یا خلق آثار مشابه دیگر همکاری لازم مبذول فرمایند.

کمال غوث - غلامرضا هادربادی

بهار ۱۳۹۲

تقدیر و تشکر مؤلفان

از آقای مهندس اکبری معاونت محترم تولیدات گیاهی سازمان، آقای مهندس عطاء حسینی مدیر محترم باغبانی سازمان و آقای مهندس اکبری مدیر محترم هماهنگی ترویج کشاورزی سازمان، بدلیل راهنماییهای لازم در خصوص چگونگی چاپ این مجموعه و از آقای مهندس رضوی مدیر محترم جهاد کشاورزی سریشه بدلیل ایجاد فرصتهای مطالعاتی، میدانی و تحقیقاتی تقدیر و تشکر ویژه می گردد. از خانم مهندس امینی که در ترجمه و ویرایش دستورالعمل طبخ کیک با عتاب قبول زحمت فرمودند نیز تشکر مخصوص داریم.

از اساتید محترم جناب آقای دکتر اسد... زمانی پور، استاد و عضو هیئت علمی دانشگاه بیرجند، آقای دکتر محمد جواد قلی نیا، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند و مشاور معاون وزیر تعاون، آقای دکتر کوروش روستا، عضو محترم هیئت علمی و استادیار دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند و آقای دکتر منصور شاه ولی، استاد علوم دانش بومی و عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز به دلیل ارائه راهنماهای علمی و عملی لازم جهت انجام این پژوهش تقدیر و تشکر مخصوص به عمل می آید.

به پاس عنایت و لطف باغداران و همکارانی که در تقویت مطالب فصل یک این کتاب بدون هیچگونه چشمداشتی نهایت همکاری را داشته اند، در قسمت نگاره ها، عکس و شماره تماس تلفنی آنها برای مراجعت میدانی علاقه مندان به این بزرگواران گنجانده شده است.

کمال غوث - غلامرضا هادریادی

بهار ۱۳۹۲

بخش اول

دانش بومی در تولید محصولات زرشک، عنب و زعفران

فهرست کلی بخش اول

صفحه

فصل اول - اهمیت شناسایی دانش بومی موجود در بین باغداران تولیدکننده زرشک، زعفران و عنب در خراسان جنوبی	۱۳
فصل دوم - معرفی دانش بومی موجود در بین باغداران تولیدکننده زرشک در خراسان جنوبی	۳۷
فصل سوم - معرفی دانش بومی موجود در بین زارعین تولیدکننده زعفران در خراسان جنوبی	۵۵
فصل چهارم - معرفی دانش بومی موجود در بین باغداران تولیدکننده عنب در خراسان جنوبی	۷۶